

On Altıncı Yüzyılda Osmanlı Devlet Yapısında Mevlevilik

FATMA ATLIHAN ^a

Öz: Osmanlı devlet yapısı oluşturulurken din; diğer unsurlara nazaran daha baskındır. Devlet, dini yapılanmalar ve dini teşekküller olmadan düşünölememiştir. Her alanda, her adımda din kendini hissettirmiştir. Dinin hemen yanında da tarikatlar yer almıştır. Devlet salt yönetim işlerini bürokratik unsurlarla ilişkilendirmeyip, bunun yanında sağlam bir dayanağa ihtiyaç duymuştur. İşte bu dayanaklar arasında Mevlevilik oldukça önemli bir yer işgal eder. Bu çalışmada Osmanlı'da XVI. yüzyılda, sultanların nazarında Mevlevilik nasıl bir yere sahiptir, Devlet-Sultan-Mevlevilik üçgeninde bu mekanizmaların nasıl işlediği, hangi dönemlerde hangi Sultanca ne kadar benimsendiği gibi konular gözler önüne serilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, devlet yapısı, yönetim, Mevlevilik, tarikat.

Mawlawiyya in the Ottoman State Structure in the Sixteenth Century

Abstract: While the Ottoman state structure is being established, religion is more oppressive than other elements. The state was not considered without religious structures and religious organizations. Religion has made itself felt in every field, in every step. The state did not only relate the administrative affairs to bureaucratic elements but also needed a solid foundation. Mawlawi holds an important place here between these supports. In this study, in the 16th century, in the light of the sultans, what kind of Mawlawiyya is possessed and how such mechanisms are applied in the state-Sultan-Mawlawiyya triangle will be tried to be revealed.

Keywords: Ottoman, state structure, administration, sect, mawlawiyya.

^a AYBÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşlam Tarihi ve Sanatları Programı
fatmaatlihan1980@gmail.com

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan itibaren var olan dini unsurlar imparatorluğun hemen her döneminde kendini hissettirir. Yönetim bu tür desteklere her daim ihtiyaç duymuştur. Adları değişmiş olsa da ahiyan, baba, şeyh, gazi gibi unvanlar kullanılmış olsa da içerikleri saf kalarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine değin varlıklarını korumuşlardır.

Yönetim farklı tarikat ve şeyhlere olan rabitalarını kimi zaman alenen göstermişse de kimi zaman da gizliden yapmıştır. Bu tarikatlar; Bayramiye, Halvetiye; Zeyniye ve Mevleviye gibi isimlerle anılmıştır. Devlet son dönem çoğu kez rabitasını Nakşibendi tarikatına ilişkilendirmiş olsa da diğer tarikatlar ve özellikle Mevleviye tarikatı önemli ölçüde gündeme gelmiştir. Mevleviye tarikatının XVI. yüzyıla varana kadar gelişim süreci ve XVI. yüzyıldaki yönetsel faaliyetleri mercek altına alınarak irdelenmeye çalışılacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu teessüs etmeğe başladığı zaman geniş hudutlar içinde kaynaşmakta olan bir alemin dört bucağında tekevvün eden dini ve sosyal cereyanları, bilgi ve tecrübeye sahip insanları ve manevi kuvvetleri kendi arkasında buldu.¹

Mevlevi derviş tarikatının piri, dünyanın en büyük tasavvuf yazarlarından olan Mevlana Celaleddin Rumi (1207-1273), İnü'l Arabi düşüncesinin hüküm sürdüğü Selçuklu başkenti Konya'da yetişmiştir. Mevlana ayin ve törenlere ilgi duyan biri değildi. İzin-den gidenler anısını ve büyük etkisini kullanarak tarikatı Osmanlı ülkesinde birçok kente yaymış ve belli bir dizi tören ve ayinle geliştirmişlerdir.²

Yüksek aristokrasi ile yüksek ve orta burjuva sınıflarına dayanan Mevlevilik tarikatı, mevcut içtimai ve siyasi nizamın muhafazasına çalışmıştır.³

¹ Ömer Lütfi Barkan, "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, 2, 1942, s. 279-304.

² Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 207.

³ M. Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2009, s. 115.

Tarikat ilk kurulduğunda merkezi, Konya'daki "Makam-ı Pir" denilen binaydı. Bu, Mevlana'nın mezarının bulunduğu türbe çevresinde inşa edilmiş derviş hücrelerinin oluşturduğu bir tekke idi. Mevlana'nın yerine geçen halefleri, Çelebiler, tekke kurdukları başka kentlere temsilcilerini gönderir, yerel valilere ve yönetici sınıfın temsilcilerine yaklaşılarak himayelerini ve tekke için vakıf sağlardı. Mevlana'nın kendisi gibi halefleri de, genellikle yönetici sınıflara yakındı. Mevlevilik, seçkinlere hitap eden bir tarikat olarak kendisini XV. yüzyıldan başlayarak birçok Osmanlı kentinde kabul ettirmiştir. Zamanla kentlerde on dört büyük ve örgütlü Mevlevi tekkesi, kasabalarda ise yetmiş altı küçük tekke kurulmuştur. Bütün Osmanlı sultanları, özellikle II. Murad, II. Bayezid, I. Selim ve III. Murad, Mevlevilerle yakından ilgilenmişlerdir. II. Murad Edirne'de büyük bir Mevlevi tekkesi kurmuştur. Mevleviler, böylece Osmanlı yönetici sınıfları arasında mensupları olan, gittikçe suni nitelik kazanan bir tarikat haline gelmiştir.⁴

Özellikle beylerin Mevlana'nın torunu Ulu Arif Çelebi'ye hürmetleri ve onun haleflerinin halktan kopmayışı halk üzerinde müessir olmuştur. Böylece Anadolu'nun birçok yerinde halifeler ve bölgenin (Konya) yerli beylerinin organizasyonda Mevlevi tekeleri teşekkül etmiştir. Daha sonraları XV. Yüzyıl sonu ve XVI. yüzyıl başlarında Osmanlı şehzade ve beylerinin desteği ile köylere kadar bu teşkilat inerek, Anadolu insanı Hz. Mevlana'nın hoş sedası, evrensel görüşleri ve neyinin sesi ile manevi dünyalarını şekillendirmiştir.⁵

XIV. yüzyılın ilk yarısından sonra Osmanlı Beyliği'nin Rumeli'ne geçişi ve giderek ilerlemesi Osmanlıların gazi imajlarının ve şöhratlerinin lehine meydana gelen cihad merkezli çok yönlü gelişmeler komşu uç beylik tabanlarının ve askeri zümrelerin Osmanlılar tarafına geçmesini sağlamıştır. Böyle bir durum sosyal ve manevi yapıyı derinden etkileyecektir.⁶

⁴ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, s. 207.

⁵ H. Mustafa Eravcı, "Osmanlıların Şark Seferleri ve Konya", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 7, 2000, s. 327-343.

⁶ Eravcı, "Balkanlar'da Mevlevilik ve Saraybosna'da İsa Bey Mevlevihanesi", *Bal-*

Gölpınarlı, Mevlevilik'in Mevlana'nın torunu Arif Çelebi ile yine kendisinin 7. göbekten torunu Divane Mehmed Çelebi zamanlarında yayılıp teşkilatlandığını, Anadolu'da ve diğer yerlerde birçok Mevlevi dergahlarının kurulduğunu anlatır, böylelikle tarikatın yayılması XIV. ve XV. yüzyıllara rastlamaktadır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde devlet ile bu tarikat arasında ilişkiyi pek iyi bilmemekle beraber, elimizde hiç olmazsa biraz geç dönemden de kalmış olsa, I. Murad'ın son senelerinden itibaren Osmanlı devlet adamları ile Mevlevilik arasındaki iyi münasebetlere bir delil sunmak mümkündür.⁷

Osmanlı merkezi yönetiminin Mevlevilerle ilk teması, I. Murad zamanında, bu manevi hareketin içinde bulunan Germiyan ailesi ile kurulan akrabalık bağı ile başlamıştır.⁸ Yıldırım Bayezid'in eşi Devlet Hatun'un Mevlevi torunu olması; sülale-i Mevlana'yı her bakımdan imtiyazlı bir mevkiin sahibi yaptı.⁹

Osmanlı memleketlerinde tedrisi tarzda vahdet-i vücud felsefesiyle ilmi tarikatçılık görülmektedir. Bu, daha ziyade havasa mahsus olup mühim şehir ve kasabalarda yerleşmişti; Osmanlı vezirlerinin mutasavvıflara karşı gösterdikleri riayet, mektep halinde bir mutasavvıf zümresi vücuda getirmiştir. Yıldırım Bayezid'in Emir Buhari'ye kızını vermiş olması Osmanlı hükümdarlarının tarikat erbabına göstermiş oldukları hürmet ve riayetin canlı bir delilidir. Bursa'ya gelen Şeyh Hamid'e, Yıldırım Bayezid riayet göstermiş ve yaptırdığı camide ilk defa bunun vaaz ve nasihat etmesini arzu eylemişti. XIV. yüzyılın sonu XV. Yüzyıl Osmanlı memleketlerinde Mevlevilik yavaş yavaş yayılmağa başlamıştı.¹⁰

kanlarda İslam Medeniyeti: II. Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul, 2006, s. 365-373.

⁷ Nejat Göyünç, "Osmanlı Devleti'nde Mevleviler", *Bellekten*, 213, 1991, s. 351-358.

⁸ Eravcı, "Balkanlar'da Mevlevilik ve Saraybosna'da İsa Bey Mevlevihanesi", s. 365-373.

⁹ Ahmet Atalay, "Mevlevilerin Merkezi Hükümetlere Etkileri ve Bozkır Zeynel Abidin İsyanı Hakkında Postnişin Abdülhalim Çelebi'nin Merkezi Hükümete Gönderdiği Mektup", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 8, 2000, s. 93-106.

¹⁰ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, c. 1.

Kayılardan Bayezid, Mevlevilerden Devlet Hatun'un oğlu saltanatında ilk kez "Çelebi" ismini, soyisim olarak kullandı. İsmi kullanılmasını istemeyen üst düzey bürokratlarına Osmanlı Devleti'nin ikinci kurucusu sayılan sultan Çelebi Mehmed'in cevabı; "ana soyumdan gelen bu ismi, şerfimle taşıyım" şeklinde oldu. Osmanlı tarihinde ilk defa II. Murad, Edirne'de tam teşekküllü bir Mevlevihane açmıştır. 1426'da II. Murad'ın bu büyük Mevlevihaneyi açmasıyla Mevlevilik resmen, Osmanlı merkezi yönetiminin desteğini almıştır. II. Murad sanatçı ve bilim adamlarına gösterdiği yakın ilgi ile tanınmıştır. Çevresindeki edebi muhitte, içinde bilim ve sanata imkân sağlayan padişahlar arasındadır.¹¹

Özellikle Yıldırım Bayezid döneminden itibaren, hele diğer Anadolu beyliklerinin topraklarını birer birer ele geçirdikçe, bunlar üzerinde kendi otoritesini meşrulaştırabilmek için mevcut bütün sufi tarikatlarına çok müsaait davranan onları zengin vakıflarla besleyen, ileri gelen şeyhlerle yakın temas kurarak onların güven bağlılıklarını kazanmaya azami dikkat eden Osmanlı merkezi yönetimi, böylece Mevlevileri de kendi nüfuz alanına almayı başardı. Kurulan bu ilişkilerde, siyasi amaçlar kadar olmasa bile zaman zaman sultanların ve diğer yöneticilerin şeyhlere karşı duydukları şahsi sevgi ve sempatiyi de hesaba katmak gerekir.¹²

Fatih'in İstanbul'u fethetmesinin hemen ardından bu şehirde açtığı ilk tarikat dergâhu, Mevlevi dergâhu olmuştur. Gölpinarlı bu olayı "Kalenderhane zaviyesi tam manasıyla bir Mevlevi dergâhu olarak açılmıştır ve böylece fetihten sonra İstanbul'da kurulan ilk Mevlevihane budur" sözleriyle aktarmaktadır. Ayrıca Fatih Sultan Mehmed çok sayıda şairi maaşa bağlamıştır. Bu şairler içinde Mevlevi şairler de yer almıştır.¹³

¹¹ Atalay, "Mevlevilerin Merkezi Hükümetlere Etkileri ve Bozkır Zeynel Abidin İsyanı Hakkında Postnişin Abdülhalim Çelebi'nin Merkezi Hükümete Gönderdiği Mektup", s. 93-106.

¹² Ahmet Yaşar Ocak, "Türkiye Tarihinde Merkezi İktidar ve Mevleviler (XIII-XVIII. Yüzyıl) Meselesine Kısa Bir Bakış", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2, 1996, s. 17-22.

¹³ Nilgün Açık Önkaş, "Mevlevilerin Yönetimle İlişkileri", *Akademik Bakış Dergisi*, 23, 2011, s. 1-8.

Sultan Mehmed zamanında siyasi otorite ile Mevleviler arasındaki dengeli ilişkiye bağlı olarak sonrakiler sosyal hayatta etkinliklerini devam ettirdiler. Çünkü Mevlevi tarikatının piri Mevlana Celaleddin Rumi'nin "ırk, din ve inanç" ayrılıklarını tasavvufi aşta birleştirmesi sultanın Osmanlı devletini imparatorluğa dönüştürme ülküsü ile örtüşmekte idi. Nitekim bu dönemde bazı tarikatların malları müsadere edilirken, kaynaklarda Mevlevilere ait böyle bir uygulamanın örneklerine rastlanmamaktadır. Hâlbuki bu zamana kadar zaviyeler hemen hemen bütünü ile Türkleşmiş ve İslamlaşmış şehirlerde açılmıştı. Sultanın Mevlevilere gösterdiği yakınlık diğer askeri zümrelerin de aynı türden adım atmalarını sağlayacaktı.¹⁴ Fatih devrinde Mevlevilerin sosyal hayatta, hatta hükümdar üzerinde etken oldukları söylenebilir. Zaten Galata Mevlevihanesi'nin kuruluşu da hemen II. Bayezid zamanındadır.¹⁵

XV. yüzyıldan itibaren bilhassa tedrisi tasavvuf dediğimiz ilmi tasavvuf daha kuvvetli olarak yayılmağa başlamış, hududun genişlemesi nispetinde muhtelif tarikat zümreleri Osmanlı memleketlerinde yer alarak ayin ve tarikatlarını neşretmeğe başlamışlardır. XV. yüzyılın ikinci yarısından XVI. yüzyıl ortalarına kadar Ankara'lı Hacı Bayram-ı Veli halifelerinden Ak Şemseddin namıyla meşhur Konyalı Şeyh Muslihiddin Mustafa ve Çelebi Halife denilen Cemaleddin Aksarayı, Sünbül Sinan, Merkez Muslihiddin, İbrahim Gülşeni, Ummi Sinan, Şaban-ı Veli gibi muhtelif tarikat erbabı olan zatlar kendi tarikatlarını neşrederlerken bu tarikatlardan herhangi birine intisap ederek vahdet-i vücud felsefesini neşreden Mevleviyye ricali de görülmektedir.¹⁶

Sultan Bayezid'in Tasavvufi Yönü

Mevlevi tarikatı şeyhlerinden Pir Adil Çelebi'den sonra postnişin olan oğlu Cemaleddin Çelebi, Fatih Sultan Mehmed'e Bayezid'in doğumunu müjdelemiştir. XV. yüzyılın sonraları ile XVI. asrın başlarında devletin başında bulunan sultan II. Bayezid, kay-

¹⁴ Önkaş, "Mevlevilerin Yönetimle İlişkileri", s. 1-8.

¹⁵ Göyünç, "Osmanlı Devleti'nde Mevleviler", s. 351-358.

¹⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. 3, s. 343.

naklarda “veli”, “sofu” gibi vasıflarla anılan bir padişaktır. Babası Fatih Sultan Mehmed’in meşayih dostu bir padişah oluşu ve Ak Şemseddin, Şeyh Vefa gibi büyük şeyhlerle yakın ilişkileri dikkate alındığında II. Bayezid’in tasavvuf büyüklerinin çevresinde evliya menkıbe ve kerametlerini dinleyerek büyüdüğü söylenebilir.¹⁷

II. Bayezid devrinden itibaren Mevleviler, Osmanlı Sultanları ve diğer devlet adamlarından büyük ilgi görmüş; Mevlevilik XVI. asırdan itibaren, aydın kesimde yayılmağa ve köylerden kasabalara, kasabalardan şehirlere çekilmeğe başlamıştır. Bu dönemlerde Mevlevilik, padişahların da ilgisini çekmiş, onların ihsanlarına nail olmuştur. Örneğin II. Bayezid’in sufiliğe eğilimli kişiliği, Mevlana’ya saygısı Konya’da türbede bir hayli tamirat yaptırmasına sebep olmuştur. Ayrıca II. Bayezid’in Konya’daki Çelebilik makamında bulunan Hüsrev Çelebi’ye muhabbeti pek çok devlet ricalinin Mevleviliğe intisap etmesine sebep olmuştur. II. Bayezid dönemi, Mevleviliğin İstanbul’un gündelik hayatında tam manasıyla kurumlaştığı ve ilk tekke sayılan Galata Mevlevihanesinin faaliyete geçtiği zamandır.¹⁸

II. Bayezid, Cemaleddin Çelebi’ye büyük saygı göstermiş, Mevlana türbesindeki sandukaları yenilemiş, üstlerine örtü örtülme üzere değerli kumaşlar göndermiştir.¹⁹

Bayezid’in Mevlevi felsefesi ve Mevlana’ya olan saygı ve sevgisi yaşamındaki birçok faaliyetten anlaşılır. Hem yaşam tarzı, hem düşünce olarak Mevleviliği seçmiş, bunu da fiiliyata dökmüş ender padişahlarımız arasındadır. Hayatının her evresinde bunu hissetmiş ve hissetmiştir. II. Bayezid’in ve ondan sonraki Osmanlı sultanlarının, devlet adamlarının imparatorlukta güç kazanan büyük sufi çevreyi denge halinde tutmağa çalıştıkları görülür. II. Bayezid devrinde Mevleviler, Osmanlı sultanlarından ve diğer devlet adamlarından büyük ilgi görmeğe başladılar. Aynı Osmanlı

¹⁷ Reşat Öngören, *Osmanlılar’da Tasavvuf: Anadolu’da Sufiler, Devlet ve Ulema (XVI. Yüzyıl)*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 245.

¹⁸ Önkaş, “Mevlevilerin Yönetimle İlişkileri”, s. 1-8.

¹⁹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlana’dan Sonra Mevlevilik*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2009.

sultanlarının, o zamanlar büyük bir güç haline gelen Bektaşiliğe de aynı derecede önem verdiğini, bu tarikatın organize olmasına bizzat vesile olduğu gibi önemli tekkelerine de büyük vakıflar ve gelir kaynakları tahsis ettiğini biliyoruz. Bu, gerek II. Bayezid'in gerekse ondan sonraki Osmanlı ve devlet adamlarının, imparatorlukta güç kazanan bu iki büyük sufi çevreyi denge halinde tutmağa çalıştıklarını gösteriyor.²⁰

I. Selim (Yavuz Sultan Selim) ve Mevlevilik

Yavuz Sultan Selim de, Mevlana Dergahına pek çok vakıflar vermiş, türbeye su getirmiş, şadırvan yaptırmış ve burayı vakıflarla zenginleştirmiştir. Yavuz Sultan Selim İran seferine giderken, Konya'ya gelmiş ve burada Mevlana türbesi şeyhinden bu sefer hakkında fikrini sormuştur. Şeyh Osmanlı ordusunun galibiyetini haber vermiştir. Osmanlı devletini başarı ile yöneten padişahlar siyasi, askeri, idari vb. pek çok alanda elde edilen başarılarıdaki sürekliliğin, devlet gücünün, çok iyi yetişmiş bilgili kişilerin yani bürokratların devlet kadrolarında görev almalarıyla; ilim, kültür ve sanat hayatının ise bilginler ve sanatkarlarla gelişip artacağını görmüşler; bu yüzden ilim ve sanat ehlinde destek ve himayetlerini esirgememişlerdir. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı ilim, kültür ve sanat hayatındaki seviye ve kalitenin, devleti yöneten padişahı bu tür çalışmalara verdiği önemle dolayısıyla ülkenin gelişmesi ve istikrarı ile doğrudan ilgili olduğu görülmektedir.²¹

Yavuz Selim âlim ve şair bir hükümdardı. Müsait zamanlarını tetkik ve tettebbuatla geçiren Yavuz Selim, tasavvufta "vahdet-i vücud" felsefesini benimsemişti. Bu sebeple, vahdet-i vücud felsefesinin Anadolu'da yayılmasını temin etmiştir.²² Öyle görülüyor ki devletin üstün başarısı, devamlılığı yalnız siyasi yönü ile açıklanamaz. Bu çok yönlü bir olaylar yumağıdır. Askeri olarak mükemmel ordulara sahip olunabilir; yetmez, devletin başındaki yö-

²⁰ Ocak, "Türkiye Tarihinde Merkezi İktidar ve Mevleviler (XIII-XVIII. Yüzyıl) Meselesine Kısa Bir Bakış", s. 17-22.

²¹ Önkaş, "Mevlevilerin Yönetimle İlişkileri", s. 1-8.

²² Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010.

netici siyasi bir dehadır; yetmez, ekonomi ve halkın refahı hat safadadır yine yetmez. Bunlar tek başına bir anlam ifade etmez. Hepsi de birbiriyle ilintili ve adeta ekip çalışmasının sonucu, görkemli, heybetli, azametli bir imparatorluk meydana getirir.

Osmanlı Devleti'nin yükseliş devrinde Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman gibi büyük padişahların saltanatı sırasında Mevlevilik postunda oturan Hüsrev Çelebi, padişahların yakınlığını kazanmasıyla dergaha zengin vakıflar bağışlanmış ve 1561 'de ölümüyle yerine geçen oğlu Ferruh Çelebi de babasından bu zengin vakıfların gelirlerinin idaresini devr alarak rahat bir hayat sürmeye başlamış, bu yaşayış şekli ve vakıfların gelirlerini keyfince sarfına karşı ilk defa diğer çelebiler karşı çıkmış ve tarikat içi huzursuzluklar başlamıştır. Bu iç huzursuzluğu Mevleviliğe bağından beri karşı çıkan gruplar da katılmışlardır. Şeyhülislam Kemalpaşazade ve çevresi de Kadızadelerin başlattığı kampanyalar dergâhların kapatılma tehlikesini dahi yaratacak durumlar doğurmuştur.²³

XVI. yüzyılda Osmanlı Devlet yönetiminde dirayetli padişahların bulunması, Osmanlıların ihtişam dönemi olarak kabul edilen bu asırda, devlet ricalinin tasavvuf ve tarikatlara karşı yakın alaka duydukları görülmektedir. Osmanlılardan büyük destek gören tarikat şeyhleri, bu desteğe mukabil devleti her fırsatta destekleyip ellerinden gelen maddi ve manevi hiçbir yardımı esirgememişler ve devletin muhafazası ve devamından yana olmuşlardır.²⁴

Kanuni Sultan Süleyman ve Mevlevilik

Kanuni Sultan Süleyman'da (Saltanat dönemi:1520-1566) babası ve dedeleri gibi tasavvufa meyilli bir padişahı. Hatta onda ecdadına göre bu yönün daha ağır bastığı gözlenmektedir. O bizzat kendisini, "Bende-i Huda, Süleyman-ı bi-riya" diye vasıflandırmakta ve aşk yolundan haberdar olduğu için Allah'a şükretmektedir. Padişah şemailerinin yazıldığı Kıyafet-iİnsaniyye'de

²³ Server Dayıoğlu, *Galata Mevlevihanesi*, Yeni Avrasya Yayınları, Ankara, 2003.

²⁴ Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf: Anadolu'da Sufiler, Devlet ve Ulema (XVI. Yüzyıl)*, s. 249.

onun için, “mütevazı, derviş ruhlu, aktab derecesinde gibi ifadeler kullanılmakta, menakıbının kaleme alındığı Risale-i Padişahname’de de gayb erenleriyle arkadaş olduğundan söz edilmektedir.²⁵

Kanuni Sultan Süleyman bizzat kendisinden nakledildiğine göre, yüzden fazla şeyh ile buluşmuştur. Ancak onun zikr aldığı tarikat adedi, tespit edildiği kadarıyla dörttür: Mevleviyye, Nakşibendiyye, Halvetiyye ve Bayramiyyedir. Mevleviyye’ye intisap ettiğini Esrar Dede haber vermektedir. Bir ara Mevlana’yı ziyareti esnasında sandukasının saçaklarını öpmesi ziyareti müteakip Mevnevi-yi Şerif okuyup, sema eden dervişlerin meclisine iştirak etmesi, onun bu tarikata müntesip olduğunu teyit etmektedir. Bundan da önemlisi Şeyhülislam Çivizade Muhyiddin Mehmet Efendi, Mevlana’nın kâfir olduğuna dair bir fetva yazıp kendisine gönderdiğine, bu fetvaya çok üzülüp bir dörtlük yazarak Çivizadeyi tenkit etmesi daha sonra da onun Şeyhülislamlıktan azledmesi, sultanın Mevlana ve tarikine nedenli muhabbet beslediğini açıkça göstermektedir.²⁶

Kanuni Sultan Süleyman Mevlana türbesi içindeki semahane ve mescidi yaptırmıştır. Ayrıca Mevlana ve oğlu için mermer sanduka yaptıran Kanuni , Mevlana’nın sandukasını babasının üzerine naklettirmiştir. 1534 senesinde Irak seferine giderken Konya’da mola veren Kanuni , Mevlana’nın kabrini ziyaret ederek ordunun zafer kazanması için dua etmiştir.²⁷

Kanuni devri Padişah- meşayih ilişkisi bakımından, önceki devirlere göre oldukça önemli gelişmelerin meydana geldiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde bir taraftan bazı şeyhler, daha önce ulemanın inhisarında olduğu bilinen bir kısım mevkilere getirilirken diğer taraftan da tarikat şeyhinin idam edildiği bilinmektedir. Bu birbirine zıt gibi görünen önemli geliş-

²⁵ Öngören, *Osmanlılar’da Tasavvuf: Anadolu’da Sufiler, Devlet ve Ulema (XVI. Yüzyıl)*, s. 250-251.

²⁶ Öngören, *Osmanlılar’da Tasavvuf: Anadolu’da Sufiler, Devlet ve Ulema (XVI. Yüzyıl)*, s. 251.

²⁷ Murat Akgündüz, “Mevlevilik ve Osmanlı Padişahları”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18, 2007, s. 37-44.

meler, kanuni devrini diğerklerinden farklı kılmaktadır.²⁸

Kanuni Sultan Süleyman zamanında(XVI. yüzyıl) Konya'da Mevlana Zaviyesi şeyhi Lokman Dede'ye bir elbise ile 1000 akçe gönderilmesi, Bağdad seferi sırasında hem sadrazam İbrahim Paşa'nın, ardından da hükümdarın Konya'yı ve Mevlana zaviyesini ziyaretleri, Kanuni'nin zaviyeyi teşrifinde fukara ve dervişlere ihsanlarda bulunarak gönüllerini alması, burada bir cami ve misafirhane yaptırması hakkında bilgiler, Celal-zade Mustafa Çelebi'nin eserinde Mevlana Celaleddin Rumi'nin kullandığı övücü ifadeler Mevlevilerin bu devirdeki itibarlarına birer işaret, çok kuvvetli delillerdir.²⁹

II. Selim şehzadelik döneminde Konya'da çeşebilik makamında oturan Mevlevi şeyhi Hüsrev Çelebi'nin manevi desteğini sağladığı anlaşılır. Şehzade Selim muharebe esnasında da kerametlerini gördüğü Hüsrev Çelebi'ye intisap etmiş ve bulunduğu dergâha bir şadırvan ile yanına bir cami yaptırıp vakıflar tayin etmiştir.³⁰

Kanuni'nin oğlu Sultan II. Selim, Mevleviliğe meyilli olduğundan saray erkanı ve kalem efendileri de bu tarikata girmişlerdi. Aynı padişah, Mevlana türbesi karşısındaki Selimiye Camii'ni Mimar Sinan'a, inşa ettirmiştir. Kanuni'nin torunu Sultan III. Murad, Konya'daki Mevlevihaneyi genişleterek derviş hücrelerini yaptırmıştır. Aynı padişah, *Divan*'da yer alan bir şiirinde Mevlana'ya duyduğu sevgiyi de ifade etmiştir.³¹

III. Mehmed ve I. Ahmed gibi Osmanlı sultanlarının da Mevleviliği epeyce gözettiklerini, buna mukabil Konya Çelebilerinin de sultanlarla çok iyi geçindiklerini belirtirler.³²

²⁸ Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf: Anadolu'da Sufiler, Devlet ve Ulema (XVI. Yüzyıl)*, s. 251.

²⁹ Göyünç, "Osmanlı Devleti'nde Mevleviler", s. 351-358.

³⁰ Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf: Anadolu'da Sufiler, Devlet ve Ulema (XVI. Yüzyıl)*, s. 252.

³¹ Akgündüz, "Mevlevilik ve Osmanlı Padişahları", s. 37-44.

³² Ocak, "Türkiye Tarihinde Merkezi İktidar ve Mevleviler (XIII-XVIII. Yüzyıl) Meselesine Kısa Bir Bakış", s. 17-22.

III. Mehmed ve I. Ahmed gibi Osmanlı sultanlarının da Mevleviliği epeyce gözettilerini, buna mıkabil Konya Çelebilerinin de sultanlarla çok iyi geçindiklerini belirtirler.³³

Bütün Mevlevi tekkeleri Konya'da oturan, XVI. yüzyıldan beri de Mevlana'nın torunları arasından seçilen bir Çelebi'nin yönetimindeydi. Konya'da Çelebilerin nüfuzu, devleti zaman zaman kuşkuya hatta korkuya düşürecek kadar büyüktü; Konya'daki Osmanlı valileri onların işbirliği olmadan hükümlerini uygulayamaz duruma düşüyordu. XVI. yüzyıldan sonra sultanların bazı Çelebileri Konya'dan sürdüğü olmuştur. Ancak, zamanla devletin vakıfları denetim altına alması, Mevlevileri daha sıkı bir itaate zorlamıştır. Öteki tekkelerin şeyhlerini Konya'daki Çelebiler seçse de, atama ancak Şeyhülislamın arzı üzerine padişahın bir beratıyla geçerli olurdu. Çelebi adaylarının rekabeti de devletin tarikatı denetleyebilmesini kolaylaştırmıştır.³⁴

Bazan kadırlarveyanaibleri de zaviyelere tayinler yapmışlardır. Bu usule aykırıdır, onun için bu tür tayinlerin iptali ve kayıtlarının kaldırılması istenmektedir. Konya'daki asitane şeyhinin bütün Mevlevi zaviyeleri üzerinde son söz sahibi olmasının Çelebilerin nüfuzunu hakim kılmak gayesine matuf olduğuna şüphe yoktur. Diğer taraftan Çelebilerin arzları ve gelecekleri meşihat-name'ler üzerine beratla tayin yapılmasının devlet otoritesini hem bütün ülkede hakim kılmak, hem de Çelebilere destek ve güç sağlamak maksadı ile gelenekleştiği kabul olunabilir.³⁵

Mevlevilikte Sanat ve Edebiyat

Büyük kentlerdeki Mevlevi tekkesi birer kültür merkezi, deyim yerindeyse bir sanat akademisi işlevi görmüştür. Sanat, kuşkusuz tasavvufun bir aracı olarak görülürdü; sema gök cisimlerinin hareketlerine öykünen bir ilahi ayın, Mevlevi musikisi ise mistik coşku ve vecd yaratan ilahi bir ezgiydi. Tekke üyeleri ayrıca Mevlana'nın Farsça yapıtlarını, özellikle de *Mesnevi*'yi okur ve

³³ Ocak, "Türkiye Tarihinde Merkezi İktidar ve Mevleviler (XIII-XVIII. Yüzyıl) Meselesine Kısa Bir Bakış", s. 17-22.

³⁴ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, s. 207.

³⁵ Göyünç, "Osmanlı Devleti'nde Mevleviler", s. 351-358.

yorumlardı. Ulema medreselerde Farsça okunmasını yasakladığından, tekkeler Fars dili ve edebiyatı merkezleri haline gelmiş, tekkeleri yanında Darü'l-Mesnevi adı altında kurumlar sırf bu işlevler için kurulmuştur. Mevlevilik, Fars edebiyat ve kültür geleneklerinde yetişmiş Osmanlı aydınları, özellikle bürokratik sınıf arasında kabul edilmiştir. Böylece Mevlevilik, başlıca esinini Farsçadan alan klasik Osmanlı edebiyatının yaradılışında önemli bir etmen olmuştur. Klasik Osmanlı sanatı üzerindeki derin etkilerinin yanı sıra Mevleviler, Bektaşiler gibi, bütünüyle kendi Mevlevi geleneklerine dayalı bir müzik ve edebiyat yaratmışlardır.³⁶

Mevleviliğin Osmanlı devleti zamanında yalnız Anadolu'da değil Balkanlar'da ve Arap ülkelerinde yayılması, zaman zaman dergâhların vezirleri tarafından yaptırılarak vakıflarda bulunması, bunlardan bir kısmının devlet eli ile tamiri veya yeniden yapılması cihetine gidilmesi, bu tarikatın Osmanlı toplumunda ne derecede yaygın ve müessir olduğunun delilleridir. Bu yayılma ve devlet adamları tarafından desteklenmesinde tarikatın sevgiye dayanan insancıl tutumunun büyük payı olduğunu düşünmek gerekir.³⁷

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde devlet yönetiminde Mevlevilerin yeri, XIV. asırdan itibaren hissedilmeye başlanır. Mevlevilerin yönetimle olan ilişkileri sevgi ve saygı temellerine dayanır. Önceleri etki alanlarının lokal olduğu fakat daha sonra çevresine yayılarak ve nihayet yönetim kademelerine kadar ilerlediğini söyleyebiliriz. Bu da sanırım tarikatın içerisinde insana dair hemen hemen tüm güzel nitelikleri barındırmasındandır diyebiliriz.

Mevlevilik, içindeki ihtişamı, manevi özelliklerinin özneliği, insanın ruhunun derinliğine teması, intisap edenlerdeki coşku ve huşu gibi ortak özellikler bakımından diğer tarikatlardan ayırt edici pek çok özelliği de bünyesinde barındırır.

İnsan-Devlet ilişkisinde maneviyata önem veren, hiç bir zaman göz ardı etmeyen ecdad, evvela kendine, ardından da insanla-

³⁶ İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, s. 207.

³⁷ Göyünç, "Osmanlı Devleti'nde Mevleviler", s. 351-358.

ra faydalı olabilmenin yollarını her daim takip etmişlerdir. Bunu yaparken de tarikatların ve dahi Mevleviliğin yol göstericiliğini kuşaklarca benimsemişlerdir. Tarikat yönetime saygı, yönetim de tarikata itimat ve saygı, sevgi gösterdiğinden yüzyıllarca bu ilişki sürüp gitmiştir. Zaman zaman sıkıntılar yaşanmışsa da bunlar kısa sürede çözüme kavuşmuştur. Yönetim-Tarikat ilişkilerine en güzel örneği Mevlevilik teşkil eder.

Kaynaklar

- Akgündüz, Murat, "Mevlevilik ve Osmanlı Padişahları", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18, 2007.
- Atalay, Ahmet, "Mevlevilerin Merkezi Hükümetlere Etkileri ve Bozkır Zeynel Abidin İsyanı Hakkında Postnişin Abdülhalim Çelebi'nin Merkezi Hükümete Gönderdiği Mektup", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 8, 2000.
- Barkan, Ömer Lütfi, "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, 2, 1942.
- Cezar, Mustafa, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010.
- Dayioğlu, Server, *Galata Mevlevihanesi*, Yeni Avrasya Yayınları, Ankara, 2003.
- Eravcı, H. Mustafa, "Balkanlar'da Mevlevilik ve Saraybosna'da İsa Bey Mevlevihanesi", *Balkanlarda İslam Medeniyeti: II. Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul, 2006.
- Eravcı, H. Mustafa, "Osmanlıların Şark Seferleri ve Konya", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 7, 2000.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Mevlana'dan Sonra Mevlevilik*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2009.
- Göyünc, Nejat, "Osmanlı Devleti'nde Mevleviler", *Belleten*, 213, 1991.
- İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.
- Köprülü, M. Fuad, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2009.

- Ocak, Ahmet Yaşar, "Türkiye Tarihinde Merkezi İktidar ve Mevleviler (XIII-XVIII. Yüzyıl) Meselesine Kısa Bir Bakış", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2, 1996.
- Öngören, Reşat, *Osmanlılar'da Tasavvuf: Anadolu'da Sufiler, Devlet ve Ulema (XVI. Yüzyıl)*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Önkaş, Nilgün Açık, "Mevlevilerin Yönetimle İlişkileri", *Akademik Bakış Dergisi*, 23, 2011.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

